

самосвідомості. Незалежно від географічного спрямування українці, які виїхали за кордон, прагнули зберегти свою ідентичність та підтримувати зв'язки з рідною культурою.

### **Література:**

1. Рендюк Т.Г. До витоків української еміграції: передумови, основні форми та напрями формування перших закордонних груп і колоній етнічних українців. *Закордонні справи*, вип. 31, № 5, 2021, С. 15–27.
2. Білий Д.Д. Українці Кубані в 1792–1921 рр. Еволюція соціальних ідентичностей. Львів: Східний видавничий дім, 2009. С. 120–123.
3. Музичко О. Є. Історія української діаспори / Методичні рекомендації для студентів. *Історія української діаспори. Методичні рекомендації для студентів*. Одеса: ОНУ, 2021. – 40 с.
4. **ДЖЕРЕЛА ТА ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ**. ЗНУ, 2021.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-504-7-7>

## **ІНСТИТУЦІЇ ДЕМОКРАТІЇ ДОБИ ГЕТЬМАНЩИНИ У ДЕРЖАВНИЦЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ТА П. ОРЛИКА**

**Спур Катерина Андріївна**

*студентка II курсу*

*Фаховий коледж Міжнародного гуманітарного університету*

**Єременко Костянтин Віталійович**

*студент II курсу*

*Фаховий коледж Міжнародного гуманітарного університету*

*Науковий керівник: Мельник Юлія Павлівна*

*кандидат політичних наук,*

*доцент кафедри мистецтвознавства та загальнокультурних дисциплін*

*Міжнародний гуманітарний університет*

*м. Одеса, Україна*

Інституції – це сталі норми, правила, органи чи установи, які регулюють суспільні відносини, забезпечують функціонування держави, права, економіки та інших сфер життя. У контексті історії та політичної науки інституції можуть бути як формальними (державні органи, суди,

закони), так і неформальними (традиції, звичаєве право, суспільні норми).

За часів Богдана Хмельницького [1, с. 126-145] головним органом влади була військова рада, яка виконувала функції законодавчого і виконавчого органу, ухвалювала важливі рішення щодо війни, укладання союзів і внутрішнього устрою держави. Згодом її функції перейшли до старшинських рад, які склалися з полкової та генеральної старшини і які були допоміжним органом при Гетьмані але її рішення були обов'язковими для виконання гетьманом. Старшинські ради стали головним керівним органом, що ухвалював ключові рішення, а Військова рада збереглася як номінальна інституція, що скликалася рідко.

Система трьохступеневого уряду включала Генеральний уряд який був вищим розпорядчим органом виконавчої і одразу судової влади в державі. полкові та сотенні уряди. Генеральний уряд очолював гетьман і складався з генеральної старшини, яка керувала всією державою. Окрім гетьмана туди входила генеральна старшина, генеральний писар (який керував канцелярією Гетьманщини та зовнішніми відносинами), Генеральний обозний, осавул і хоружний (які займалися військовою справою), Генеральний бунчужний (відповідав за гетьманські клейноди, зокрема бунчук – символ влади гетьмана, а також виконував церемоніальні обов'язки при гетьмані та вищому військовому керівництві. Він також міг брати участь в організації військових походів і підтриманні дисципліни в армії, тобто охороняв гідність гетьмана та війська запорізького), також туди входив Генеральний суддя котрий був не тільки в генеральному суді, він був вищою апеляційно. Інстанцією відносно полкових та сотених судів, також туди входив Генеральний підскарбій який відповідав за фінанси.

Місцеве управління здійснювали полкові та сотенні уряди які були як органами самоврядування. Полковий уряд складався з полковника та полкової ради, в яку входили обозні, писар, суддя, осавул і хоружний. На такому ж принципі працювали і сотенні адміністрації. Сотенний уряд очолював сотник але судові функції в сотні виконував городовий отоман. А села мали свою адміністрацію тобто влада полково-сотеного уряду не поширювалася на них, бо в селах управляли війти.

Генеральний суд був найвищим судовим органом, який очолював генеральний суддя, працював на основі норм звичаєвого права, Литовських статутів (особливо Статуту 1588 року), а також норм магдебурзького права та королівських привілеїв, успадкованих від Речі Посполитої.

Якщо порівняти з гілками влади, то Генеральний уряд із гетьманом нагадує виконавчу владу, оскільки здійснював керівництво державою. Генеральний суд відповідав судовій владі, бо розглядав найважливіші

судові справи. Військова рада та старшинські ради виконували функції, близькі до законодавчої влади, адже ухвалювали ключові рішення та розподіляли повноваження між урядовими структурами.

Отже, система управління за часів Богдана Хмельницького була складною та багаторівневою, поєднуючи елементи виконавчої, судової та законодавчої влади. Вона спиралася на військові традиції та інституції, що формувалися під впливом як звичаєвого права, так і європейських правових норм. Згодом ці інституції зазнали змін, еволюціонуючи відповідно до політичних і суспільних викликів. Особливо помітні зміни відбулися в часи Пилипа Орлика, який, спираючись на попередній досвід, намагався закріпити нові принципи державного устрою в своїй "Конституції", що стала важливим етапом у розвитку української політичної думки.

Конституція Пилипа Орлика 1710 року [2, с. 19-50], була ґрунтом демократичних інституцій Гетьманщини на той час, вона була ухвалена 5 квітня 1710 року в місті Бендери під час обрання Орлика гетьманом, і стала першим конституційним документом, що заклав основи демократичного врядування. Вона обмежувала одноосібну владу гетьмана на користь виборних органів, запроваджувала розподіл влади та систему стримувань і противаг яка ґрунтувалася на взаємному контролі різних гілок влади,. Документ є важливим прецедентом у розвитку європейської демократії та одним із перших прикладів поділу владних повноважень у ранньомодерних державах.

Конституція Пилипа Орлика 1710 року містила 16 пунктів, які визначали політичний устрій та незалежність України. Перший пункт стосувався релігії, у ньому православ'я проголошувалося державною релігією, а Київська митрополія мала бути незалежною від Московського патріархату. Другий пункт визначав територію та кордони Війська Запорозького як суверенної держави. Третій пункт регулював відносини з Кримським ханством, передбачаючи військовий союз для захисту України від Польщі та Московії. Четвертий і п'ятий пункти були присвячені Запорозькій Січі, гарантували її автономні права, незалежність від гетьманської адміністрації та захист запорожців від утисків старшини. Пункти з шостого по шістнадцятий закріплювали основи української державності, зокрема обмеження влади гетьмана виборними органами – Генеральною радою та Радою старшини, створення незалежного Генерального суду, забезпечення місцевого самоврядування через полково-сотенну адміністрацію, встановлення верховенства права та контролю над зловживаннями старшини. Основним змістом Конституції була незалежність України від Польщі та Москви, а сам документ став важливим кроком у розвитку демократичних принципів і одним із перших у світі зразків поділу влади та системи стримувань і противаг.

Гетьман залишався головою держави, головнокомандувачем війська, проте його влада була суттєво обмежена виборними органами. Він не міг ухвалювати важливі державні рішення одноосібно, а мав діяти спільно з Генеральною радою та Радою генеральної старшини. Також обмежувалася його можливість розпоряджатися державними фінансами, земельними маєтностями та вести переговори з іноземними державами без згоди рад. Таким чином, влада гетьмана набувала конституційного характеру, що було новаторським явищем для тогочасної Європи.

Генеральна рада була найвищим законодавчим органом, який мав скликатися тричі на рік – на Різдво, Великдень і Покрову. Вона складалася з представників козацької старшини, а також рядових козаків і духівництва. Головним її завданням було ухвалення загальнодержавних рішень, затвердження політичного курсу та контролювання діяльності гетьмана. Генеральна рада також розглядала питання війни і миру, укладання міжнародних союзів, розподілу земель та організації війська. Вона відігравала роль парламенту, що обмежувало владу гетьмана та забезпечувало участь широких верств населення в управлінні державою.

Рада генеральної старшини була виконавчим органом при гетьмані, що складався з генерального писаря, генеральних суддів, обозного, осавулів та інших вищих урядовців Гетьманщини. Вона мала значний вплив на ухвалення рішень, адже її члени не лише допомагали гетьману в управлінні державою, а й могли обмежувати його владу. У компетенцію Ради генеральної старшини входили питання адміністративного управління, фінансової політики, організації війська, судочинства та дипломатичних відносин.

Генеральний суд виконував роль незалежного органу правосуддя, що мав гарантувати справедливий розгляд справ незалежно від посадового статусу обвинувачених. Його головною відмінністю від попередньої судової системи було те, що суд мав право судити не лише звичайних громадян, а й представників влади, включаючи саму старшину. Це відповідало ідеї верховенства права, що є основою сучасного правосуддя.

Суд очолював генеральний суддя, а до його складу входили інші судді, які розглядали цивільні, кримінальні, адміністративні та військові справи. Вироки Генерального суду не могли скасовуватися гетьманом без рішення Генеральної ради, що гарантувало незалежність судової влади.

Полково-сотенна адміністрація складалася з Полкового уряду який очолював полковник, якого обирали козаки свого полку. Він відповідав за військове управління, адміністративні справи, збір податків та правосуддя на місцевому рівні. Разом із ним працювала полкова старшина, до якої входили обозний, осавул, суддя та інші посадові

особи. Та Сотенного уряду який очолював сотник, що обирався козаками своєї сотні. Він виконував адміністративні, військові та судові функції у своїй окрузі.

Конституція Орлика чітко заклала принципи поділу влади. Гетьман і Рада генеральної старшини виконували функції виконавчої влади. Генеральна рада виконувала роль законодавчого органу, аналогічну парламенту. Генеральний суд відповідав судовій владі, забезпечуючи незалежний розгляд справ.

Таким чином, Конституція Пилипа Орлика 1710 року стала важливим кроком у розвитку демократичних інституцій і однією з перших спроб обмежити одноосібну владу на користь виборних органів, що випереджало європейські держави у формуванні сучасного поділу влади.

### **Література:**

1. Музиченко Петро Павлович, Історія держави і права України. 2008.  
URL: [https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online\\_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001087](https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001087)
2. Крупницький, Борис. Гетьман Пилип Орлик (1672-1742). 1956.  
URL: [https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online\\_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0002018](https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0002018)